

Belovský výskum: Súčasnosc' a potenciál do budúcnosti

VEDECKÉ KOLOKVIUM

Trnavská univerzita, Filozofická Fakulta,
Katedra Klasických Jazykov

7. február 2019

Belovský výskum: Súčasnosc' a potenciál do budúcnosti

VEDECKÉ KOLOKVIUM

Trnavská univerzita, Filozofická Fakulta,
Katedra Klasických Jazykov

7. február 2019

Podujatie sa koná v rámci riešenia projektu
KEGA Č. 016TTU-4/2017 *Kultúrne a historické pozadie
vzniku latinských diel slovenskej proveniencie
v období baroka.*

© Erika Juríková, 2019

© Filozofická fakulta TU v Trnave, 2019

ISBN 978-80-568-0183-3

Úvodné slovo

V POSLEDNOM DESAŤROČÍ nabral výskum života a diela uhorského vzdelanca Mateja Bela „nový dych“. Po riešení viacerých úspešných projektov na pôde Katedry klasických jazykov Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity a vyprofilovaní vedeckého kolektívu pristúpilo Kysucké múzeum v Čadci k systematickému vydávaniu Belových opisov uhorských stolíc v paralelnom latinsko-slovenskom vydaní. Edícia vzbudila záujem odborných kruhov i medzi verejnosťou zameranou pre regionálnu históriu. Zároveň výrazne prispela k propagácii belovského výskumu na Slovensku.

Hoci sa Belov prínos pre vedecké poznanie v 1. polovici 18. storočia vníma najmä vďaka encyklopedickému dielu *Historicko-zemepisné vedomosti o uhorských stoliciach*, aj ostatné jeho práce si zaslúžia pozornosť bádateľov. V mnohých ohľadoch totiž môžu prispieť k poznaniu dejín konkrétnych vedných odborov a disciplín.

Vedecké kolokvium si kladie za cieľ posunúť belovský výskum ďalej, podporiť jeho interdisciplinárny charakter a otvoriť diskusiu o jeho perspektívach do budúcnosti. Pozvané prednášky vybraných odborníkov majú analyzovať možnosti využitia Belových diel, zhodnotiť stav ich výskumu a načrtnúť jeho smerovanie.

Z tohto dôvodu sú stanovené nasledujúce tézy:

- Ako Bel prispel k poznaniu a rozvoju konkrétneho vedného odboru, disciplíny, témy?
- Sú jeho informácie pravdivé, hodnoverné, objektívne?

- Spracoval a zapracoval diela svojich predchodcov, z koho/čoho čerpal?
- Poznali jeho prácu a čerpali z nej nasledovníci, ako ich ovplyvnil?
- Je dnes Bel dostatočne využívaný ako prameň pre daný odbor, disciplínu, tému?
- Kde sú riziká a kde potenciál Bela pre daný odbor, disciplínu, tému?

Erika Juríková

TRNAVSKÁ UNIVERZITA

MATTHIAS BELIVS
Ecclesiae Pisoniensis Evangelicae Pastor,
et venerabilis Ministerii Senior, regiarum
Societatione Scientiarum Londinensis et
Beroldiensis Socius,
Historicus Patrius.
nat. Otrava Hung. d. 24. Mart. A. 1604.

Program

DOPOLUDŇAJŠÍ BLOK 10:30 – 12:30

Doc. Erika Juríková: **Belovský výskum a jeho smery v poslednom desaťročí**

Doc. Juraj Hladký: **O výkladoch vlastných mien v Belových notíciách**

Prof. Ján Lukačka: **Bel a slovenské dejiny**

Prof. Vladimír Rábik: **Možnosti využitia Belovho diela pre výskum cirkevných dejín**

PRESTÁVKA NA KÁVU

Mgr. Lucia Nováková, PhD.: **Matej bel a jeho dielo vo svetle archeologických výskumov: Niekoľko poznámok k výkladu o Nitrianskej stolici**

Prof. Peter Chrastina: **Kontexty Belovho diela v historickej geografii a enviromentálnej histórii**

Prof. Zuzana Beňušková: **Význam diela Mateja Bela pre etnológiu v 21. storočí**

OBED 12:30 – 13:30

POPOLUDŇAJŠÍ BLOK 13:30 – 16:00

Doc. Imrich Nagy: **Príspevok Mateja Bela k výskumu dejín miest na Slovensku**

Mgr. Daniel Kianička, PhD.: **Belov prínos k problematike baníctva a mincovníctva**

Mgr. Lenka Fišerová: [Belove opisy historických stavieb a ich okolia z pohľadu historickej muzeológie](#)
Mgr. Zuzana Dzurňáková, PhD.: [Ikonografia a ikonológia grafik v Belových *Notíciách*](#)
PhDr. Tomáš Klokner, PhD.: [Matej Bel a vinohradníctvo \(základné postrehy\)](#)

P R E S T Á V K A N A K Á V U

Doc. Ludmila Buzássyová: [Matej bel v kontexte dobovej gramatografie a jazykovedných teórií](#)
Doc. Erika Juríková: [Bel ako tvorca a súčasť tzv. *historia litteraria*](#)
Mgr. Katarína Karabová, PhD.: [Belove filozofické náhľady a nadhľady](#)
Mgr. Jozef Kordoš, PhD.: [Ľudová slovesnosť ako zdroj aitiologických výkladov v tekovskej stolici](#)

D I S K U S I A A Z Á V E R

**Matej Bel v kontexte dobovej gramatografie
a jazykovedných teórií na podklade úvodu k slovníku
*Latinitatis probatae et exercitae liber memorialis***

E U D M I L A B U Z Á S S Y O V Á

Príspevok sa venuje kontaktom Mateja Bela s dobovou gramatografiou, lexikografiou a dobovým jazykovedným bádáním. Jeho vklad sa posudzuje v praktickej rovine – v spôsobe, ako sám vytváral alebo pre uhorské pomery adaptoval rôzne učebné pomôcky obvykle nemeckej proveniencie, i v teoretickej oblasti, a to v úvodoch, ktoré k učebniciam, ale aj vedeckým prácam písal a ktoré plnili funkciu teoretického a metodologického komentára k príslušnému textu. Téma sa exemplarizuje na latinsko-nemecko-maďarsko-českej lexikografickej príručke od Christophora Cellaria *Latinitatis probatae et exercitae liber memorialis*, ktorú Bel prispôbil pre uhorské pomery, a na úvode k tomuto slovníku, a to v druhom vydaní z roku 1735.

Diskutuje sa potenciál slovníka ako zdroja informácií o dobovom poznaní latinskej slovotvorby, sémantiky a lexikografickej praxe a o Belovej reflexii aktuálnej vernakulárnej gramatografickej produkcie. Formulujú sa okruhy ďalšieho výskumu: porovnanie Belovej adaptácie s Cellariovou pôvodinou s cieľom analyzovať povahu Belom vedenej vedeckej diskusie, zisťovať poznatky o aktívnej slovnej zásobe latinčiny používanej v Uhorsku v Belovej dobe a o grécizmoch v nej adaptovaných.

Ikonografia a ikonológia grafik v Belových *Vedomostiach*

ZUZANA DZURNÁKOVÁ

Podstatnú časť Belových *Vedomostí* tvoria rôznorodé grafiky. Z hľadiska ich použitia v texte sa dajú rozdeliť do šiestich skupín: 1. frontispicové celostranové grafiky s dedikačným zámerom, 2. titulné grafiky obsahujúce názov diela, autorstvo, vydavateľstvo, vročenie a iné podstatné informácie o vzniku a účele diela, 3. iniciály rozličného druhu, 4. obrazové grafiky na začiatku alebo konci kapitol či ucelenejších celkov, 5. ornamentálno-dekoratívne grafiky, 6. grafiky ako príloha, obsahujúce geografické záznamy a mapy.

Do prvej skupiny patria frontispicové veľkorozmerné grafiky z prvého a druhého zväzku *Vedomostí*, venované panovníkovi Karolovi VI. Habsburskému a Matejovi Korvínovi. Tradícia celostranových, obrazovo poňatých frontispicov v knižných dielach menšieho i väčšieho rozsahu (napríklad atlasy, encyklopédie) siaha do staroveku a pokračovala aj v stredoveku. Boli súčasťou veľkolepých manuskriptov a vo väčšine prípadov zobrazovali autora píšuceho svoje dielo za pracovným stolom či doskou, čo bola v podstate alúzia na významný počin.

Do figuratívnych frontispicov sa postupne dostávali architektonické prvky vo forme portálov, brán, triumfálnych oblúkov, stĺpov či obeliskov s jednoznačným účelom, ktorým bola glorifikácia objednávateľa, donátora alebo samotného knižného diela. V renesančnom a barokovom období sa stali veľmi obľúbenými svetské a politické alegórie, ktoré oživovali klasické konvencie a mýty. Umelci teda často kombinovali staroveké antické príbehy a postavy s kresťanskou tradíciou alegórií. Mytologické postavy a ich príbehy spolu s rozličnými personifikáciami boli používané na oslavovanie

významných postáv kultúrneho, náboženského, politického či vedeckého života. Vo všetkých štyroch zväzkoch *Vedomostí* sa opakuje rovnaká titulná strana. Skladá sa z textovej časti, kde je uvedený názov diela, číslo zväzku, autorstvo, vydavateľ, miesto vydania, vročenie, a z figuratívneho zobrazenia, ktoré vyplní spodný plán grafiky.

Podstatnú časť výtvarnej zložky tvoria iniciály priradené k začiatkom jednotlivých kapitol alebo nových obsahových úsekov. Sú to zväčša tzv. historické iniciály, ktoré majú do svojho stvárnenia začlenené scény a vyobrazenia, čerpajúce zo skutočných či pomyselných mýtických a náboženských dejín. Samostatnú skupinu tvoria grafiky zaradené na konci kapitol alebo určitých celkov. Sú dvojakého typu: jednoduché ornamentálne, zväčša florálne, alebo figuratívne s dôležitou významovou rovinou korešpondujúcou s predošlým textom.

Z uvedeného vyplýva, že Belovo dielo obsahuje bohatý repertoár ikonografických tém, dekoratívnych foriem či historicko-dokumentálnych zobrazení, ktoré nie sú doteraz analyzované z umelecko-historického hľadiska a interpretované v ikonologickej rovine vo vzťahu text-obraz, čo otvára nové možnosti bádania.

Belove opisy historických stavieb a ich okolia z pohľadu historickej muzeológie

LENKA FIŠEROVÁ

Historická muzeológia skúma fenomén muzeality v historických, zemepisných a miestnych súvislostiach. Príspevok si kladie za cieľ odpovedať práve na otázku, ako môžu Belove *Vedomosti* prispieť na poli múzejníctva, ktoré má nezastupiteľné miesto pri uplatňovaní kultúrnych hodnôt nadčasovej platnosti. Získavať, uchovávať a vedecky zhodnocovať kultúrne dedičstvo je úlohou vedeckého výskumu. Je podmienený interdisciplinárťou a komplexným prístupom k javom a procesom dokumentujúcim vývoj spoločnosti, ktoré potom môžu byť uchovávané v múzeách. Dôležitou úlohou je zachovať rovnovážny pomer medzi hmotnými a nehmotnými prvkami v uchovávaní kultúrneho dedičstva.

Preto vidíme potenciál využitia Belových opisov pri skvalitňovaní komunikačných výstupov múzeí a v implementovaní získaných poznatkov do procesu zvyšovania muzeálnej hodnoty objektu. Príspevok to demonštruje konkrétnymi bodmi na opise hradu Červený Kameň, ktorý je začlenený do špeciálnej časti v druhom zväzku *Vedomostí* Bratislavskej stolice.

Význam Belových *Notícií* pre onomastický výskum

J U R A J H L A D K Ý

Štúdia si všíma lingvistické myslenie Mateja Bela na pozadí výkladov vlastných mien v *Notíciách*. 1. Bel k onymickému materiálu pristupuje pomerne kriticky, rozlišuje ľudovoetymologický a jazykovedný výklad. Ľudovoetymologické výklady neraz nazýva historikami. Čitateľovi nimi sprostredkúva jedinečné látky a zlomky povestí, pridáva aj onymické anekdoty (Žarnovica, Kráľov grúň). 2. V prípade priezračných názvov využíva správne identifikovaný pomenovací motív z pohľadu svojej autorskej stratégie – poskytuje mu zázemie na rozvinutie textu alebo gradáciu výrazu (Tlstá, Lysec). 3. Filologický cit (vzhľadom na poznatky vtedajšej jazykovedy) uplatnil pri výklade čiastočne desémantizovaných názvov (Levice, Orava, Žitava) a správne vysvetľoval príčiny vzniku sekundárnych názvov (Moravce > Zlaté Moravce). 4. Cenné poznámky o charakteristikách jednotlivých onymických objektov môžu slúžiť pri rekonštruovaní pôvodnej onymickej situácie a motivácie vlastných mien a ako verifikačný či argumentačný prostriedok pri ich interpretácii (hydronymum Blava). 5. Hoci sa v niektorých interpretáciách mylil (Revište) alebo nejasne chápal spôsob vzniku priezvisk, ktoré vnikli z predikátov, jeho prístup k interpretácii onymického materiálu svedčí o Belovom filologickom nadaní a s potrebnými korekciami je jeho dielo inšpiratívne aj z pohľadu súčasnej onomastiky.

Kontexty Belovho diela v historickej geografii a environmentálnej histórii

PETER CHRASTINA

Dielo Mateja Bela *Notitia Hungariae Novae historico-geographica* (slov. Historicko-geografické vedomosti o Novom Uhorsku, ďalej *Vedomosti*) tvorí jedno z kľúčových diel uhorskej, v širšom slova zmysle aj slovenskej barokovej historiografie. Ako celok alebo v jednotlivých detailoch ponúka aj pohľad na konkrétne reálie stolíc Uhorska v rámci habsburskej monarchie. Toto špecifikum Belovho diela má význam nielen pre humanitnú vedu, ale i prírodovedné disciplíny. Mechanizmus tvorby (dotazníková metóda), pôvod a rôzna kvalita použitej informačnej databázy ako aj autorove redakčné úpravy podkladov *Vedomostí* limitujú vierohodnosť uvádzanej faktografie. Napriek tomu boli Belove spisy opakovaně použité, príp. slúžili ako inšpirácia pre iných autorov, napr. v diele banskoštiavnického polyhistora a pedagóga J. Severiniho o dejinách Uhorska.

Bádatelia z oblasti humanitných a spoločenských (menej tiež prírodných) vied na Slovensku sa životom a dielom tohto osvietenca zaoberali z rôznych hľadísk: ťažiskovo sa skúmali Belove publikačné aktivity, pedagogická a náboženská činnosť a i. Z rešerše literatúry zároveň vyplýva, že prierezový, interdisciplinárny výskum Belovho diela na Slovensku a v zahraničí nepúta adekvátnu pozornosť filológov, historikov, historických geografov, resp. environmentálnych historikov, etnológov, či muzeológov. Daný jav zrejme súvisí s encyklopedickým, medziodborovým charakterom diela, ako aj s nutnosťou práce s latinským textom originálu, resp. jeho korektným slovenským prekladom. Aj preto majú doterajšie práce spravidla charakter sondy, bez hlbších kontextov na iné odbory humanitných, spoločenských a prírodných vied.

Cieľom príspevku je poukázať na súvislosti Belovho diela v historickej geografii a environmentálnej histórii. Relevantný výskum sa v prostredí slovenskej historickej vedy rozvíja najmä v ostatnom decéniu. Doterajšie bádanie sa totiž orientovalo predovšetkým na otázky humánnej historickej geografie (obyvateľstvo, sídla) a hospodárske dejiny, pričom štúdium časovo-priestorových aspektov prírody, resp. prírodného prostredia (fyzická historická geografia) zostávalo až na niekoľko výnimiek, ktoré tvoria vybrané práce L. V. Prikryla a J. Žudela, A. Rebra, na okraji vedeckého záujmu.

Tému a jej kontexty približujem na príklade povodne, ktorá zasiahla mestečko Sobotište v roku 1672 a opisu jaskyne Čertova pec pri Radošine. Východiskom k ich štúdiu boli vybrané paragrafy a state Oddielu I. *Prírodopis, Všeobecnej časti Vedomostí Nitrianskej stolice* (1742). Záznamy M. Bela o týchto reáliách odrážajú dobový pohľad na konkrétne segmenty a fenomény prírodnej štruktúry krajiny Nitrianskej stolice. Autor svoj výklad podáva z pohľadu encyklopedistu, polyhistora. Aj preto sú konkrétne charakteristiky často komentované „voľnejšie“, bez ďalšieho objasnenia. M. Bel na podporu svojich tvrdení používa tvrdenia, ktoré mu boli známe alebo ich mal k dispozícii zo svojej informačnej databázy. V záujme spoľahlivého vysvetlenia dobového textu je preto nevyhnutná jeho komparácia s písomnými prameňmi, starými mapami alebo odbornou literatúrou. Detaily dobového opisu krajiny, súvislosti, javy alebo historické skutočnosti, je vhodné overiť aj prostredníctvom terénneho výskumu.

Výskum problematiky nepovažujeme za ukončený. Možnosti jeho pokračovania ponúkajú ďalšie sekcie (paragrafy) Oddielu I. *Prírodopis, Všeobecnej časti Vedomostí Nitrianskej stolice*. Okrem základného výskumu možno súvislosti problematiky využiť pri popularizácii historickej vedy, výučbe regionálnych dejín a pri posilňovaní identity domáceho obyvateľstva. Vybrané časti analýz a interpretácií

Belovho opisu prírodných, historických a spoločenských javov a reálií dokáže saturovať aj spoločenská prax (environmentálne plánovanie, rozhodovacie procesy vo verejnej správe a pod.).

Belovský výskum a jeho smery v poslednom desaťročí

ERIKA JURÍKOVÁ

Po široko koncipovanom výskume života a diela uhorského polyhistora Mateja Bela, ktorý sa uskutočnil v osemdesiatych rokoch 20. storočia v rámci osláv 300. výročia jeho narodenia, nastal v belovskom výskume útlm. Počiatkom nového milénia sa objavilo niekoľko nových prekladov jeho latinských opisov uhorských stolíc (Zemplínska, Užská, Gemerská) a začali vznikať vedecké štúdie a odborné články, ktoré upriamili pozornosť najmä na Belovo historicko-dejepisné dieło *Vedomosti o uhorských stoliciach* (Ráková, Nagy, Juríková).

Centrom belovského výskumu sa aj vďaka grantovej podpore z Ministerstva školstva stala Katedra klasických jazykov Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, na ktorej sa momentálne rieši už tretí grantový projekt KEGA zameraný na výskum diela M. Bela. V rámci neho vznikajú v spolupráci s Kysuckým múzeom v Čadci nové slovenské preklady stolíc: Trenčianska – 2013, Liptovská – 2014, Oravská – 2015, Turčianska – 2016, Zvolenská – 2017, Tekovská – 2019.

Nemej dôležitým cieľom výskumu sa ukazuje analyzovať Belove *Vedomosti* v interdisciplinárnom kontexte, pričom je potrebné akcentovať ich význam pre ďalšie vedné odbory. Perspektívne sa ukazuje, že smerovanie belovského výskumu v nasledujúcich rokoch by sa malo okrem vydávania doteraz nepreložených častí jeho diela zamerať práve týmto smerom.

Bel ako súčasť a tvorca tzv. *historia litteraria*

ERIKA JURÍKOVÁ

Začiatkom 17. storočia anglický filozof Francis Bacon programovo vymedzil pojem *historia litteraria*. Tento koncept chápaný ako dejiny vzdelanosti mal za cieľ vytvoriť disciplínu, ktorá by na jednej strane kumulovala, ale zároveň usporiadala všetko dosiahnuté vedecké poznanie encyklopedickou formou.

Vo svojom najvýznamnejšom diele *Historicko-zemepisné vedomosti o uhorských stoliciach* sice Bel neuvádzal bio-bibliografické údaje o uhorských učencoch formou heslovitých medailónov, ale ako predstaviteľ žánrového synkretizmu ich do súvislého textu spolu s básnickými útvarmi a subjektívnymi či emotívnymi vsuvkami dokázal zapracovať tak, aby poskytol čitateľovi dostatok informácií, a zároveň aby nevzbudzovali prílišnú pozornosť najmä v prípade evanjelických vzdelancov. Celé dielo má vďaka syntéze veľkého množstva poznatkov od najstarších čias encyklopedický charakter, aj keď nejde o encyklopédiu ako takú v pravom zmysle slova.

Príspevok bude hľadať odpoveď na otázku, či Matej Bel zapracoval koncept *historia litteraria* do svojich diel a zároveň či bol pre autorov svojej doby i neskorších súčasťou tohto konceptu.

Belove filozofické náhľady a nadhľady v autorskom príhovore *Dávidovsko-šalamúnska etika* (Lipsko, 1724)

K A T A R Í N A K A R A B O V Á

Matej Bel je mnohými považovaný za jednu z najvýraznejších postáv pietizmu na Slovensku. Počas svojho štúdia v Halle bol v kontakte s poprednými predstaviteľmi tohto hnutia, ktoré je možné v 17. storočí v považovať popri jansenizme a puritanizme za jedno z najvýznamnejších hnutí morálnej a náboženskej obnovy ako dôsledok demoralizácie súvekej spoločnosti, ktoré podčiarkovalo kresťanskú zbožnosť a osobnejší vzťah kresťana k Bohu. Výrazný vplyv na formovanie Belových filozofických predstáv v týchto intenciách mal okrem zakladateľa pietizmu Philippa Jacoba Spenera (1635 – 1705) aj jeho nasledovník, nemecký teológ a univerzitný profesor August Herman Francke (1663 – 1727).

Pietistické názory Mateja Bela sú azda najvýraznejšie prezentované v úvode k dielu Sebastiana Castelliona *Dávidovsko-šalamúnska etika* (*Ethica Davidico-Salomonea*) z roku 1724, ktorého je autorom. Matej Bel tu vystupuje ako horlivý zástanca kresťanskej výchovy mládeže, pranieruje hriechnosť a skazenosť ľudskej prirodzenosti, ktorá v jeho očiach zapríčiňuje všetko ľudské zlo a utrpenie, dokonca prezentuje názor, že ľudský rozum je zajatcom diabla a nepriateľom skutočného dobra človeka. Bel kritizuje viaceré Aristotelove myšlienky a odmieňa stoickú etiku, ktorá pripisuje človeku atribúty božskosti a tiež aj všetky koncepcie, ktoré popierali najvyššie dobro (*summum bonum*).

Belov prínos k problematike baníctva a mincovníctva

DANIEL HAAS KIANIČKA

Vzťah Mateja Bela ku Kremnici bol pomerne blízky. Mesto poznal z vlastnej skúsenosti, viackrát ho navštívil a mal tu aj priateľov, známych a spolupracovníkov. Do Historických a geografických Vedomostí o novom Uhorsku (*Notitia Hungariae Novae Historico Geographica*) z roku 1742 zahrnul aj dosť rozsiahlu stať Dejiny mesta Kremnice. V nej popri histórii mesta, jeho vzácných stavbách, obyvateľoch a zvykoch spracoval predovšetkým dejiny a súčasnosť kremnického baníctva a mincovníctva. Ich popis je veľmi dôležitý, pretože podáva ucelenú informáciu o týchto hospodárskych odvetviach, ktorá sa nenachádza v iných prameňoch. Ide predovšetkým o spracovanie problematiky pizetných poplatkov za dohľad nad razbou mincí v prospech ostrihomskeho arcibiskupa, obsažný a verný súpis zamestnancov kremnickej kráľovskej banskej a mincovej komory ešte spreď roku 1748, keď bola erárna komorská správa zreorganizovaná (!) a detailný popis jednotlivých banských diel a výrobných postupov. Zaujímavé sú Belove postrehy týkajúce sa vývoja menovej politiky.

Matej Bel pri popise využil staršie listiny a odbornú literatúru, ako aj informácie od spolupracovníkov. Ním podávané informácie sú vo svojej podstate hodnoverné, hoci vzhľadom na úroveň poznania v prvej polovici 18. storočia niekedy nepresné. Jeho text je preto potrebné čítať kriticky. Isté úskalia predstavuje preklad Belovho originálneho textu, pretože je plný výrazov so špecifickým významom, ktoré sa dajú preložiť iba v rámci historického kontextu: napr. *tudes* = banské stupy, nie hámor.

Belove Dejiny mesta Kremnice sa v minulosti pomerne málo využívali, preto je potešujúce, že na konci roku 2018 vyšla bilingválna edícia tohto textu aj s úvodnou štúdiou a poznámkovým aparátom, a to zásluhou Národnej banky Slovenska – Múzea mincí a medailí Kremnica.

Matej Bel a vinohradníctvo (základné postrehy)

T O M Á Š K L O K N E R

Matej Bel považoval takmer celé Uhorsko za vínorodú krajinu a vinohradníctvo za dôležitú súčasť jej agrikultúry. Zrejme aj z toho dôvodu venoval tomuto odvetviu mimoriadnu pozornosť nielen v opisocho jednotlivých slovenských stolíc, ale aj v samostatných spisoch ako *O uhorských vínach*, *O svätajurskom víne*, *Vinohrady a vína v Dolnom Uhorsku roku 1720*, *O malokarpatskom vinohradníctve*. Vo všetkých týchto prácach, ktoré napísal nielen on sám, ale aj jeho blízki spolupracovníci (napr. v prípade spisu *O svätajurskom víne* pravdepodobne jeho žiak Ján Matolay), sa nachádzajú cenné informácie, ktoré sa týkajú komplexných činností súvisiacich s vinohradníctvom a vinárstvom, tzv. vinohradníkov rok. Čitateľ získava prehľad o celoročnej práci vinohradníkov od založenia vinohradov cez ich základnú starostlivosť (kopačka, rezačka, špricovka) až po zber finálneho produktu (oberačka) a jeho spracovanie (kvasenie a dorábanie vína). Okrem toho tieto spisy prinášajú podrobné opisy jednotlivých vinohradníckych lokalít v Dolnom Uhorsku vrátane charakteristiky základných faktorov, ktoré vplyvajú na kvalitu hrozna (zloženie pôd, atmosférické zrážky, poloha vinohradov, počasie v priebehu roka a podobne). Bel naznačil aj základnú klasifikáciu vín, opísal spôsob ich hodnotenia a zmapoval vtedajšiu odrodovú skladbu viniča. Právom ho tak možno považovať za veľkého znalca uhorských vín.

Ludová slovesnosť ako zdroj aitiologických výkladov v Tekovskej stolici

JOZEF KORDOŠ

Vlastivedné dielo Mateja Bela poslúžilo ako cenný zdroj informácií z pochopiteľných dôvodov predovšetkým historikom, keďže Bel vo svojich opisoch jednotlivých stolíc venuje dejinám regiónov, miest, hradov či aj vznešených rodov a ich predstaviteľov náležitý priestor. V centre pozornosti boli jeho historické názory a postoje ako i zdroje, z ktorých čerpal, a práca s nimi.

Pomerne málo pozornosti mu však venovala literárna veda a možno konštatovať, že výskum Belovho diela sa len okrajovo dotkol otázok typu aké rozprávačské techniky Bel vo svojom výklade používa, alebo ako sa snaží udržať čitateľovu pozornosť, či akými žánrovými presahmi spestruje inak suchopárny faktografický výklad a aké efekty dosahuje prostredníctvom vynikajúceho štýlu a uplatnenia pokročilých znalostí súvekej rétoriky. Žiadnemu čitateľovi pritom nemôže uniknúť fakt, že Matej Bel jednoducho bol nadmieru zručný štylista a vynikajúci rozprávač.

Príspevok sa zameriava na rozprávačské postupy, prostredníctvom ktorých Bel vysvetľuje príčiny rôznych javov, najčastejšie však miestnych pomenovaní, čiže ktorými podopiera svoje etymologické výklady. Ide predovšetkým o tie, ktoré, ako sám podotýka, nie sú vedecké, ale majú čitateľovi poskytnúť rozptýlenie a možno ich teda považovať za súvekú formu aitiologického mýtu, teda literárneho útvaru celkom bežného a obľúbeného od počiatkov európskej literatúry. Zdrojom je v týchto prípadoch s najväčšou pravdepodobnosťou ľudová slovesnosť a možno povedať, že Bel pre svoj výklad vždy s obľubou adaptuje lokálne ústne podania, ak nejaké k dispozícii má.

Príspevok Mateja Bela k výskumu dejín miest na Slovensku

IMRICH NAGY

Dôležitou súčasťou Belovho univerzálneho vlastivedného diela *Historicko-zemepisné vedomosti o novom Uhorsku* je historicko-topografický popis jednotlivých sídiel. Podľa dobového úzu ich klasifikoval na slobodné kráľovské mestá, mestečká a dediny a pri ich enumerácii v rámci opisov jednotlivých stolíc postupoval podľa slúžnovských okresov. Na prvom mieste sa venoval vždy z významového hľadiska najdôležitejším slobodným kráľovským mestám. Pri každom jednom sa usiloval podať súvislý výklad najmä jeho vonkajších dejín. Z vnútorných dejín miest si všímal najmä štruktúru a rozsah výsad a ich nositeľov – mešťanov, pri ktorých sa zameriaval na ich etnické zloženie, zvyky a živobytie. Z topografie miest sa zameriaval na identifikáciu významných mestských budov (hrad, kostoly, paláce) a charakteristiku mestského opevnenia, resp. chotáru.

Opisu mestečiek, ktorý nasledoval po kapitole o hradoch a kaštieľoch príslušného slúžnovského okresu, venoval z pochopiteľných dôvodov omnoho skromnejší priestor. Popri stručnej topografickej a etnickej charakteristike však zväčša nezabudol zdôrazniť ich emblematickú výsadu, ktorou bolo právo usporadúvať výročné trhy (jarmoky). Informácie o mestách a mestečkách obsiahnuté v Belových *Vedomostiach* sú výsledkom jeho systematického záujmu o výskum dejín miest, o čom svedčia aj dochované dotazníky na zber týchto údajov. Ponúkajú preto mnohostranné využitie pre históriu, etnológiu aj geografiu.

Matej Bel a jeho dielo vo svetle archeologických výskumov: Niekoľko poznámok k výkladu o Nitrianskej stolici

LUCIA NOVÁKOVÁ

Dielo Mateja Bela predstavuje mimoriadne cenný prameň pre poznanie Slovenska v prvej polovici 18. storočia. Opis Nitrianskej stolice (*Comitatus Nitriensis*) nachádzajúci sa v štvrtom zväzku Notíci, ponúka rozsiahly a pestrý súbor zemepisných a historických vedomostí. Poskytuje možnosť interdisciplinárneho výskumu v oblasti filológie, histórie, archeológie alebo dejín umenia. Poznatky je možné využiť pri skúmaní dejín mesta Nitry a jej blízkeho okolia. Zaujímavý je prvý oddiel osobitnej časti, venovaný bohatým dejinám mestečka (*oppidum*). V niektorých prípadoch výsledky archeologických výskumov informácie uvedené vo *Vedomostiach* dopĺňajú, v iných je potrebné ich prehľbiť.

Takýmto príkladom je Zoborský kláštor, ktorý sa pokladá za najstarší historicky známy kláštor na našom území. Opevnenie Nitrianskeho hradu naopak patrí medzi archeologicky a architektonicko-historicky najlepšie preskúmané časti hradu. Dobový opis Nitry a jej významných pamätihodností, ako napríklad relikvie sv. Svorada a Benedikta či Piaristické gymnázium a kolégium, vhodne dopĺňajú archeologické výskumy v intraviláne mesta. Bel vo svojom diele opisuje hradby a opevnenie dolného mesta, z ktorých sa do dnešných dní zachovalo len veľmi málo. Text sa vyznačuje jednotným princípom organizácie výstavby jazykového prejavu, a to z ideového, tematického či jazykového hľadiska.

Možnosti využitia Belovho diela pre výskum cirkevných dejín na území Nitrianskej stolice

V L A D I M Í R R Á B I K

Otázka cirkevno-historického vývoja bola pre Mateja Bela v prípade Nitrianskej stolice osobitne dôležitá. Nitra, ako centrum stolice, totiž nebola len sídelným stoličným mestom, ale predovšetkým biskupským sídlom a práve touto charakteristikou aj uvádza vlastný text: „Nitria, episcopalis, cum arce, civitas“.

Cirkevný aspekt regiónu si Bel všíma aj pri fyzicko-geografickom popise regiónu, konkrétne pri opise vrchu Zobor. Pripomína, že práve tu sv. Štefan, prvý uhorský kráľ, založil benediktínsky kláštor zasvätený sv. Hypolitovi, ktorý neskôr (v jeho časoch) držala rehoľa kamaldulov. Naznačuje, že azda práve s pôsobením benediktínov súvisí aj vynikajúca poveseť vína z tunajších viníc, o ktorom sa medzi ľuďmi hovorilo – ako to osobitne zdôraznil, že „zoborské víno je ozdobou a chválou (každej) tabule“.

Bel si veľmi dobre uvedomoval, že práve s Nitrou ako tunajším cirkevným centrom sa spájajú aj najstaršie historické písomné správy vôbec o území „Horného Uhorska“. Upozorňuje na najstaršie písomné záznamy v historických análoch s údajmi z 9. storočia, v ktorých Nitra figuruje práve s akcentom na cirkevné dejiny. Pracuje s údajne najstaršou správou o nitrianskom biskupovi, ktorým bol – podľa listu pápeža Eugena II., datovaného do rokov 824 až 827, istý Adalvinov či Alkuin a pápež vtedy údajne nitrianske biskupstvo podriadil obnovenej antickej cirkevnej provincie so sídlom v Lorchu (Lauriacum). Ako je dnes známe, ide tu o falzum, ktorého autorom bol na konci 10. storočia pasovský biskup Pilgrim, no Bel ešte s údajom pracoval ako s hodnovernou správou a na jej základe

poukázal na starobylosť Nitrianskeho biskupstva. Pracuje však aj s hodnovernými dokladmi, popisuje menovanie Wichinga za nitrianskeho biskupa v roku 880 s tým, že bol nástupcom spomínaného Alkuina. Po zániku Veľkej Moravy pripúšťa aj zánik biskupstva v Nitre a za jeho nového zakladateľa (obnoviteľa) považuje uhorského kráľa sv. Štefana I.

Osobitnou časťou Belovho výkladu dejín Nitrianskeho biskupstva je aj precízne zostavený katalóg (archontológia) biskupov, ktorých uvádza nielen s rokmi pôsobenia v úrade, ale aj s krátkymi charakteristikami, čo predstavuje zaujímavý historický obraz. Belova interpretácia cirkevných dejín na území Nitrianskej stolice je nepochybne jednou z ústredných tém opisu celej stolice a Bel ňou poukazuje nielen na historický význam Nitry, ale aj starobylosť tunajšieho obyvateľstva.

Zoznam účastníkov kolokvia

Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.

Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave

Doc. Mgr. Ludmila Buzássyová, PhD.

Katedra klasickej a semitskej filológie Filozofickej fakulty
Komenského univerzity v Bratislave

Mgr. Zuzana Dzurňáková, PhD.

Katedra dejín umenia Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity

Mgr. Lenka Fišerová

Univerzitná knižnica v Bratislave, Oddelenie periodík

Doc. PhDr. Juraj Hladký, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty
Trnavskej univerzity

Prof. RNDr. Peter Chrastina, PhD.

Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií Filozofickej
fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Doc. Mgr. Erika Juríková, PhD.

Katedra klasických jazykov Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity

Mgr. Katarína Karabová, PhD.
Katedra klasických jazykov Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity

Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD.
NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici

PhDr. Tomáš Klokner, PhD.
Malokarpatské múzeum v Pezinku

Mgr. Jozef Kordoš, PhD.
Katedra klasických jazykov Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity

Prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.
Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty
Komenského univerzity v Bratislave

Doc. Mgr. Imrich Nagy, PhD.
Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

Mgr. Lucia Nováková, PhD.
Katedra klasickej archeológie Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity

Prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.
Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity

**Belovský výskum:
Súčasnosť a potenciál do budúcnosti**

Zborník abstraktov pozvaných prednášok
na vedecké kolokvium

Podujatie sa koná v rámci riešenia projektu
KEGA č. 016TTU-4/2017 *Kultúrne a historické pozadie
vzniku latinských diel slovenskej proveniencie
v období baroka.*

Zostavila doc. Mgr. Erika Juríková, PhD.
a v roku 2019 vydala Katedra klasických jazykov
Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave,
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava.

© Erika Juríková, 2019

© Filozofická fakulta TU v Trnave, 2019

ISBN 978-80-568-0183-3

ISBN 978-80-89488-06-3

9 788089 488063